

prof. dr hab. Edward Białek
Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzja osiągnięcia naukowego pana dra Pawła Zarychty (*Selbstinszenierung und Gedächtnisbildung. Rosa Maria Assing in Briefen und Lebenszeugnissen aus der Sammlung Varnhagen. Edition und Kommentar, Teil I: 1783–1823, Berlin 2021; Selbstinszenierung und Gedächtnisbildung. Rosa Maria Assing in Briefen und Lebenszeugnissen aus der Sammlung Varnhagen. Edition und Kommentar, Teil II: 1823–1840, Berlin 2022*) oraz ocena pozostałego dorobku naukowego, organizacyjnego i dydaktycznego Habilitanta

Uwagi wstępne

Dotychczasowy dorobek naukowy pana dra Pawła Zarychty skłania do stwierdzenia, że próba jego bilansu – podejmowana w drodze postępowania habilitacyjnego – na pewno nie jest przedwczesna. Do zaopiniowania jako główne osiągnięcie naukowe Habilitant przedkłada liczącą ponad 1000 stron, opatrzoną obszernym wprowadzeniem i szczegółowo skomentowaną dwutomową edycję listów Rosy Marii Assing, niemieckiej poetki i animatorki życia literackiego i artystycznego w pierwszych dekadach dziewiętnastego stulecia, pochodzącej ze słynnego rodu Varnhagenów. Wydanie to, będące wynikiem wieloletniej benedyktyńskiej pracy krakowskiego uczonego, zawiera ponadto szereg zapisków diarystycznych i innych świadectw biograficznych potwierdzających istotną rolę bohaterki tej i innych publikacji dra Zarychty w kształtowaniu kultury literackiej swojej epoki.

Paweł Zarychta należy do nielicznej grupy najbardziej wytrwałych i zaangażowanych uczonych z Polski i z zagranicy, którzy stawiają na wzbogacenie korpusu źródeł stanowiących przedmiot badań historycznoliterackich i komparatystycznych o nieznanie dotychczas bądź całkowicie zapomniane utwory literackie i dokumenty osobiste. Krakowski badacz, który już dawno zgłębił tajniki paleografii, od wielu lat penetruje więc

zbiory bibliotek i archiwów, w tym także zbiorów prywatnych, w poszukiwaniu rękopisów dokumentujących m.in. relacje między uczestnikami niemieckiego życia literackiego w epoce romantyzmu. Swoje znaleziska, głównie świadectwa kultury epistolarnej, udostępnia później zainteresowanym badaczom, każdorazowo opatrując je kompetentnie zredagowanymi wprowadzeniami i komentarzami. W wielu przypadkach jego publikacje mogą stanowić bezpośrednią inspirację dla przedstawicieli innych dyscyplin – dr Zarychta określa nawet czasem krąg odbiorców wstępnych wyników swoich eksploracji. Tak jest m.in. ze sporządzonym przez niego przekładem niemieckojęzycznych listów Konrada Swinarskiego do rodziny Seyffertów, który „służy przede wszystkim zasygnalizowaniu konieczności bliższego zainteresowania nimi biografów i interpretatorów Swinarskiego. Tłumacz lepiej lub gorzej zrobił swoje, teraz czas na badaczy: teatrologów i historyków teatru.” (P. Zarychta, 2021).

Ocena publikacji *Selbstinszenierung und Gedächtnisbildung. Rosa Maria Assing in Briefen und Lebenszeugnissen aus der Sammlung Varnhagen. Edition und Kommentar, Teil I: 1783–1823, Berlin 2021; Selbstinszenierung und Gedächtnisbildung. Rosa Maria Assing in Briefen und Lebenszeugnissen aus der Sammlung Varnhagen. Edition und Kommentar, Teil II: 1823–1840, Berlin 2022*

Od lat cenię zmysł hermeneutyczny dra Zarychty i jego profesjonalizm w operowaniu tworzywem językowym; od wielu już lat uważnie czytam jego publikacje dotyczące wybranych świadectw piśmiennictwa niemieckojęzycznego, chętnie też przytaczam w swoich własnych wykładach jego przemyślenia dotyczące na przykład epistolarnych relacji z podróży; do obowiązkowych lektur moich doktorantów i pracowników należą rozważania krakowskiego literaturoznawcy na temat związków literatury i religii, przede wszystkim w kontekście Biblii. Jego refleksja naukowa wykracza daleko poza tradycyjny horyzont filologiczny, jest więc niezwykle przydatna przy formułowaniu tez i wniosków w obrębie genologii, socjologii literatury a także w badaniach kulturoznawczych. Precyzja wypowiedzi, systematyczność w prowadzeniu dyskursu – to cechy pisarstwa naukowego krakowskiego literaturoznawcy. Klarowności wywodu towarzyszy każdorazowo niezwykle staranność o stronę formalną wypowiedzi – zarówno polskie jak i niemieckie jego teksty są przykładami doskonałości stylistycznej. Dotyczą te uwagi również monumentalnej edycji listów Rosy Marii Assing, która jest efektem realizacji projektu badawczego „Spuścizna i

pamięć” finansowanego w ramach jednego z projektów Narodowego Centrum Nauki. Jego celem było zbadanie zasobów archiwum Rosy Marii i Davida Assingów mieszczącego się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej jako jednego z elementów bogatej Kolekcji Varnhagena, której część w wyniku zawirowań wojennych znalazła się w Polsce. Paweł Zarychta już wcześniej zaistniał w międzynarodowym dyskursie naukowym jako badacz niemieckojęzycznych tekstów rękopiśmiennych składających się na jej krakowskie zasoby; podczas eksplorowania korpusu dokumentów osobistych Rozy Marii Assing kilkakrotnie – każdorazowo w formie obszernych artykułów naukowych bądź szkiców – sygnalizował zainteresowanym naukowcom zakończenie kolejnych faz swojej pracy badawczej. Dzięki jego publikacjom nazwisko starszej siostry Karla Augusta Varnhagena von Ense mogło zaistnieć w świadomości współczesnych odbiorców tekstów kultury, zaś dwutomowe wydanie jej korespondencji przywróciło bądź nadało zapomnianemu salonowi literackiemu rodziny Assingów status ważnego miejsca pamięci zbiorowej Niemców.

Edycja ma przejrzystą strukturę – można by wręcz stwierdzić, iż jest przykładem wzorcowego opracowania spuścizny rękopiśmiennej. Już we wprowadzeniu otwierającym jej pierwszy tom Paweł Zarychta systematycznie wzbogaca wiedzę odbiorcy o wybrane zagadnienie z dziedziny epistolografii, dziejów spuścizny Assingów i stanu badań, szczegółowo prezentuje mu korpus tekstowy oraz zasady transkrypcji i komentowania. Komentarze, pomieszczone w blisko 1200 przypisach, potwierdzają znaczącą pozycję, jaką Rosa Maria Assing zajmowała w życiu artystycznym pierwszej połowy XIX wieku. Jej hamburski salon literacki gościł licznych intelektualistów, toczyły się w nim niezliczone rozmowy i spory estetyczne, które mogły zainspirować goszczące tutaj pisarki i pisarzy do podejmowania konkretnych tematów, do wyboru konkretnych wątków i motywów. Zasadność zajęcia się jej spuścizną epistolarną nie podlega więc dyskusji. Szacunek dla przedmiotu swoich eksploracji paleograficznych dr Zarychta okazuje m.in. poprzez stosowanie szczegółowego opisu poszczególnych jednostek: odbiorca edycji informowany jest o każdym skreśleniu, o każdej formie wyróżnienia fragmentów tekstu (zaczernienia etc.). Dzięki takim zabiegom czytelnik ma wrażenie i pewność, iż obcuje z wierną kopią oryginału, iż prezentowany mu materiał jest wiarygodnym dokumentem osobistym. Edycja jest wybitnym osiągnięciem naukowym, świadectwem erudycji jej autora i profesjonalnego przygotowania do podejmowania tego rodzaju wyzwań. Nie ma w niej miejsc „do wypełnienia” – dr Zarychta zadbał o wszystkie elementy naukowej edycji źródeł. Powstało

niezwykle cenne kompendium wiedzy o Rosie Marii Assing i jej bliskich a także o kręgu znajomych i przyjaciół rodów Varnhagenów i Assingów. Korzystanie z niego ułatwia indeks osób, jakim opatrzony jest każdy z dwóch tomów; kilkadziesiąt ilustracji dopełnia obrazu tej swoistej encyklopedii niemieckiego ruchu literackiego w pierwszych dekadach dziewiętnastego stulecia.

Ocena pozostałego dorobku naukowego i popularnonaukowego Habilitanta

Paweł Zarychta ma wybitne osiągnięcia w kilku obszarach badań filologicznych. W germanistyce europejskiej zyskał renomę głównie jako badacz spuścizny epistolarnej przedstawicieli rodu Varnhagenów, w jego dorobku naukowym jest wszakże szereg innych osiągnięć, które stały się zaczątkiem intensywnego dyskursu o zasięgu międzynarodowym. Zasadniczym przedmiotem jego badań od wielu lat pozostają różne zagadnienia epistolografii europejskiej, przede wszystkim wybrane świadectwa niemieckiej kultury epistolarnej przełomu XVIII i XIX wieku, ale znaczący wkład wniósł krakowski uczony w badania nad motywami biblijnymi w literaturach języka niemieckiego. Nie stroni też dr Zarychta, badacz źródeł rękopiśmiennych o europejskiej renomie, od prezentowania swoich eksplikacji dzieł literatury austriackiej, niemieckiej i szwajcarskiej XX i XXI wieku – jego rozprawy i szkice dotyczące pisarstwa Franza Werfla, Eliasa Canettiego, Ursa Widmera, Julii Franck, Roberta Menasse, Hansa Magnusa Enzensbergera, Bernharda Schlinka i wielu innych autorów zasługują na uznanie i stanowią istotny głos w dyskursie literaturoznawczym i krytycznoliterackim.

Znacząca część jego dorobku to obszerne nowatorskie rozprawy i szkice napisane w języku niemieckim, podejmujące zwykle problematykę nieporuszaną dotychczas przez innych badaczy, otwierające badania nad zjawiskami pomijanymi przez krajową i zagraniczną naukę o literaturze. Ukazały się one w renomowanych wydawnictwach niemieckich i polskich (Böhlau, de Gruyter, Lang, Olms, Winter, Universitas, Homini, Atut i in.), poddane zostały więc wcześniej profesjonalnym procedurom recenzenckim i dlatego, moim zdaniem, nie muszą być tutaj przedmiotem wnikliwej indywidualnej analizy; pozwolę sobie zatem jedynie na kilka uwag o charakterze ogólnym. Ich wartości poznawcze pozwalają odbierać je jako teksty, które interesują nie tylko naukowców reprezentujących różne działy literaturoznawstwa, lecz także przedstawicieli innych dziedzin nauki.

Habilitant nie zwraca się wyłącznie do wąskiej grupy specjalistów, są bowiem w jego bogatym dorobku także eseje, szkice krytyczne i inne jeszcze wypowiedzi, które przeznaczone są dla szerszego grona czytelników poszukujących na przykład odpowiedzi na pytanie o miejsce literatury języka niemieckiego w Polsce. Zarówno prace naukowe Pawła Zarychty jak i jego teksty eseistyczne i krytycznoliterackie, z których wiele ukazało się na przykład w powszechnie cenionym miesięczniku „Nowe Książki”, odznaczają się doskonałością stylistyczną, wysokimi walorami merytorycznymi i przejrzystą strukturą; wszystko to świadczy o szacunku Autora dla odbiorców swoich komunikatów – czytelnik każdorazowo informowany jest na przykład o celach i zastosowanych metodach pracy ze źródłami, nierzadko trudno dostępnymi. Autor doskonale zna skrupulatnie analizowane przezeń teksty źródłowe, w swojej argumentacji odwołuje się do najnowszego stanu badań – ani przez moment nie jest więc zagrożona jego suwerenność jako badacza. Jego prace wykraczają znacznie poza horyzont poznawczy tradycyjnie rozumianego literaturoznawstwa i są osiągnięciami obejmującymi obszary badań kilku nauk społecznych i humanistycznych, co nadaje im charakter rozpraw interdyscyplinarnych. Teksty naukowe Habilitanta, zarówno te, które opublikował w języku niemieckim, jak i te, które ukazały się w polskojęzycznych czasopiśmie i monografiach zbiorowych, mają wymiar nowatorski.

Chętnie podejmuje dr Zarychta zadania badawcze w obrębie translatoryki, a przede wszystkim problemy relacji tłumacz – pisarz. Za przykład profesjonalnie zredagowanego artykułu w obrębie krytyki przekładu niech posłuży praca o Ryszardzie Wojnakowskim i jego tłumaczeniach liryki Friederike Mayröcker; wybitny krakowski tłumacz jest też jednym z bohaterów interesującego zbioru *Rozmów z tłumaczami o pisarzach języka niemieckiego*, które przeprowadzili i wydali Piotr de Bończa Bukowski i Paweł Zarychta. Ale Habilitant to nie tylko translatolog, to również wybitny tłumacz! W kwestii transferu niemieckojęzycznych tekstów kultury na język polski jego osiągnięcia budzą podziw – dotychczasowy dorobek translatorski wystawia jak najlepsze świadectwo krakowskiemu germaniście. Wprawdzie tłumaczenia to tylko zajęcie „poboczne” badacza dziejów piśmiennictwa artystycznego, którego podstawowym zadaniem jest przecież dokumentowanie wybranych aspektów procesu historycznoliterackiego, jednak przybliżanie polskiej publiczności czytelniczej wybitnych dzieł pisarzy i myślicieli europejskich musi być traktowane jako integralna część dorobku podlegającego ocenie przy wszelkich formach awansu zawodowego uczonych neofilologów. Można pokusić się o tezę,

iż dla dra Zarychty tłumaczenie jest ważną formą aktywności twórczej – przekłada zarówno utwory literackie jak i teksty naukowe. Jego profesjonalizm jako tłumacza jest powszechnie doceniany.

Swoją uwagę poświęca Habilitant również polsko-niemieckim związkom literackim; czyni to m.in. na przykładzie modeli odbioru poezji Zbigniewa Herberta w niemieckim obszarze językowym, recepcji dramatów Lessinga w Polsce czy obecności pisarstwa Heinricha von Kleista i tematu jego samobójczej śmierci we współczesnej liryce polskiej. Kleist, któremu krakowski uczyony poświęcił swoją dysertację doktorską opublikowaną w 2007 roku, pojawia się zresztą często również w późniejszym dorobku publikacyjnym, ale też organizacyjnym Habilitanta: w 2011 roku Paweł Zarychta był jednym z inicjatorów a następnie kuratorów wystawy „Heinrich von Kleist i kultura epistolarna epoki”.

Podkreślić należy, iż liczne wypowiedzi Pawła Zarychty – ważne naukowo i atrakcyjne czytelniczo – znalazły się także w polskim obiegu naukowym i kulturowym. Znając dominujący wśród naszych germanistów trend do publikowania w języku niemieckim, najczęściej zresztą dla bardzo wąskiego grona zainteresowanych, namawiam wręcz współpracujących ze mną adeptów germanistyki do dzielenia się swoją wiedzą z polskimi czytelnikami, wychodzę bowiem z założenia, iż obowiązkiem pracownika naukowego polskiej uczelni jest udostępnianie wyników badań naukowych możliwie szerokiej grupie odbiorców rodzimych. Odnosi się ów dezyderat w sposób szczególny do badań historycznoliterackich, które pełnią istotną funkcję kulturotwórczą. W tej sferze działalności da się przypisać krakowskiemu uczonemu sporo zasług: jego polskojęzyczne artykuły naukowe, np. cykl tekstów opublikowanych we współredagowanej przezeń monografii zbiorowej „*Cóż za księga!*” *Biblia w literaturze niemieckojęzycznej od Oświecenia po współczesność* (Kraków 2010), świadczą o woli autora poddania wyników swoich badań weryfikacji także przez polskie kręgi naukowe.

Aktywność naukowa Habilitanta widoczna jest również w częstotliwości prezentowania przezeń wyników swoich badań na konferencjach krajowych i zagranicznych a także udział w realizacji projektów międzynarodowych, w tym trójstronnych. Wykłady gościnne w Niemczech świadczą o uznaniu, jakim cieszy się dr Zarychta również w tamtejszych kręgach naukowych. Potwierdza to uznanie także zestaw autorów we współredagowanych przez niego licznych i znaczących naukowo monografiach zbiorowych – redaktorom

poszczególnych tomów udało się zebrać w nich rozprawy uznanych naukowców z kilkunastu ośrodków Niemiec i Polski.

Ocena dorobku organizacyjnego i dydaktycznego Habilitanta

Znaczące są dokonania pana Pawła Zarychty w dziele organizacji życia naukowego i kulturalnego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Szacunek budzi m.in. bogata działalność kulturotwórcza Habilitanta, który w swoim Instytucie odpowiedzialny jest między innymi za spotkania z niemieckimi i austriackimi pisarzami; jego zaproszenie przyjęli m.in. wybitni ludzie teatru, jak Claus Peymann czy Hermann Beil, i wielu innych prominentnych gości z kraju i z zagranicy. Jego zasługą są liczne warsztaty i spotkania autorskie z udziałem wybitnych tłumaczy literatury niemieckiej.

Pan dr Paweł Zarychta zyskał uznanie w oczach władz uczelni jako organizator współpracy naukowej z instytucjami kultury, m.in. z Instytutem Goethego, Willą Decjusza, Austriackim Forum Kultury i Domem Norymberskim. Jego wieloletnia współpraca z Biblioteką Jagiellońską przyniosła trzy ważne naukowo wystawy, których był inicjatorem i kuratorem i do których opracował katalogi.

Uznaniem cieszy się dr Zarychta również jako dydaktyk: prowadzi zajęcia „profesorskie” – wykłady i seminaria; jest opiekunem licznych prac magisterskich i licencjackich. Jako dydaktyk występuje też poza uczelnią: wygłosił na przykład serię wykładów o stosunkach polsko-niemieckich w ramach inicjatyw podejmowanych przez Polsko-Niemieckie Towarzystwo Akademickie w Krakowie. Swoją wiedzę dzieli się też często ze słuchaczami za granicą.

Opinia w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego panu doktorowi Pawłowi Zarychcie

Oceny głównego osiągnięcia i pozostałej części dorobku naukowego pana dra Pawła Zarychty podjąłem się z nieskrywaną radością: oto do rangi samodzielnego pracownika nauki ma zostać awansowany wybitny badacz świadectw literackich, ceniony nauczyciel akademicki, animator życia naukowego i kulturalnego, renomowany tłumacz tekstów literackich i naukowych. Krakowski habilitant uchodzi za wzór dydaktyka i wychowawcy – rozległa wiedza i perfekcja językowa idą u niego w parze z postawami etycznymi i moralnymi, jakich oczekiwać można jedynie od uczonego i człowieka wielkiego formatu.

Za granicą jest obecnie jedną z najbardziej rozpoznawalnych postaci polskiej germanistyki; uczestniczy w licznych sympozjach, wygłasza wykłady, za swoje badania naukowe często nagradzany jest stypendiami i zaproszeniami z wielu ośrodków akademickich Niemiec. Uważny przegląd jego dorobku naukowego z ostatnich kilkunastu lat pozwala uznać go za znaczący i stanowiący ważne ogniwo w germanistycznym dyskursie naukowym. Habilitant stale doskonali swój warsztat naukowy, poszerza też spektrum swoich zainteresowań i badań, co widoczne jest w zgłoszonym do zrecenzowania osiągnięciu naukowym, a także w pozostałej części jego bogatego dorobku.

Główne osiągnięcie naukowe Habilitanta, dwutomowa bogato komentowana edycja listów i innych dokumentów osobistych Rosy Marii Assing – *Selbstinszenierung und Gedächtnisbildung. Rosa Maria Assing in Briefen und Lebenszeugnissen aus der Sammlung Varnhagen. Edition und Kommentar, Teil I: 1783–1823, Berlin 2021; Selbstinszenierung und Gedächtnisbildung. Rosa Maria Assing in Briefen und Lebenszeugnissen aus der Sammlung Varnhagen. Edition und Kommentar, Teil II: 1823–1840, Berlin 2022* – jest wybitnym osiągnięciem naukowym i ważnym głosem w dyskusji na temat roli spuścizn epistolarnych w badaniach historycznoliterackich. Również jego pozostałe monografie autorskie i zbiorowe oraz artykuły naukowe stanowią istotne dokonania badawcze. Uważam więc, że przedstawiony do oceny dorobek naukowy dra Pawła Zarychty spełnia kryteria określone w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r., i stwierdzam, że uzasadnia on nadanie mu stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Edward Białek

Wrocław, 29 grudnia 2022 r.